

SANT PAU EN L'ART DE MALLORCA

per Pere Fiol i Tornila

Tot celebrant enguany l'any de sant Pau (29.06.2008-29.06.2009) se'm demana una col·laboració i tot d'una vaig pensar en un treball que havia fet l'any 1963, tot recordant també l'aniversari de la vinguda de l'Apòstol sant Pau a Espanya.

Era evident que els actuals superiors del Seminari i més de dos professors del CETEM no en tenien ni idea, però la feina estava feta, jo en tenia la meua còpia i en la Biblioteca Diocesana, partint de l'obra publicada l'any 2005 sobre els Certàmens pel P. Gabriel Seguí, hi figurava. Bon començament. He de dir que aquell any (1963) jo estava embarcat en dos altres temes del LXV Certamen: el tema XII, historiant el període de 1891-1948 del nostre Seminari, i en el tema XXIII sobre la institució dels Seminaris pel Concili de Trento. Quan Parets i Sancho em cercaren pel tema VIII no em va fer gaire gràcia, però vaig acceptar fer el capítol primer, que seria presentar la part històrica sobre si Sant Pau havia vingut o no a Mallorca, i el culte, art i folklore serien per a ells, i així vam partir i així vam arribar a port. Ara, quan se'ns demana aquesta altra col·laboració, hem trobat adient que el capítol tercer "Devoció, culte i folklore paulí a Mallorca" sortís així com fou redactat l'estiu de 1963, sols retocant alguna modificació lèxica, atès el moment que vivia la nostra llengua aleshores i el moment juvenívol dels autors. Jo havia acabat el segon de Teologia i Parets i Sancho el primer. El capítol segon "Art religiós paulí a l'Illa de Mallorca" sí que l'he estructurat d'una altra manera, suprimint la descripció de les imatges, però fonamentat en la base de dades que foren recollides en aquell moment.

En la convocatòria del Certamen el tema VIII venia proposat com: "San Pablo en la historia, culto y arte de Mallorca. Premio ofrecido por el M.I.Sr. D. Lorenzo Tous, Lectoral y profesor del Seminario" (BOBM 1963 pàg. 195). El nostre treball, acabat el 25.01.1964, anava presentat amb el lema "Cum in Hispaniam proficisci coepero" Rom. 15,24.

Quan el prebost de Tarragona, Ferrer de Pallarès, l'any 1235, rebé del Papa Gregori IX (1227-1241), l'encàrrec de passar a Mallorca i arreglar, per a l'Església, totes les coses en el nou Regne, on hi tornava a brillar la fe que havia estat arraconada de 902 a 1229, començà a establir termes parroquials en una illa en què, malgrat estar dividida de 15 districtes sarraïns, sols era coneguda la ciutat de Mallorca. El resultat de la feina feta, el trobam en la butla de 14.04.1248, en la qual el Papa Innocenci IV (1243-1254) ens mostra les 35 parròquies que s'establiren a Mallorca: 16 de dedicades a Santa Maria, 5 a Sant Pere, 3 a Sant Joan Baptista, 3 a Sant Miquel, 2 a Sant Jaume i sengles a Santa Eulàlia, Santa Creu, Sant Bartomeu, Santa Margalida, Sant Llorenç i Sant Julià.

La tradició i devoció tarragonina a sant Pau sols hi quedà en la titularitat de la capella del Palau Episcopal, i en l'oratori a Santa Tecla, aixecat en les terres del mateix prebost tarragoní, en el terme de la parròquia de Sant Llorenç de Selva, en el lloc de Biniamar, oratori que dia 28.06.1804 esdevindria Vicaria in Capite i dia 23.01.1977 Parròquia, sempre conservant la titularitat d'aquesta santa tan vinculada a la figura de Sant Pau.¹

Per conèixer millor la presència de sant Pau a Mallorca, dividim l'estudi en aquests apartats:

1. Esglésies
2. Capelles
3. Imatges
4. Relleus
5. Pintures
6. Finestrals
7. Xilografies i Gravats
8. Orfebreria
9. Relíquies

1. ESGLÉSIES

1.1. La Capella del Palau Episcopal

Basta una simple ullada a l'edifici del Palau Episcopal per veure diferents estils i diferents escuts episcopals, que ens parlen d'un edifici aixecat i reformat en diferents estils i èpoques, cosa que també ens parla d'un edifici viu, emprat segons les necessitats pastorals de cada moment. És la casa i la Cúria del Sr. Bisbe, però també hi hem pogut veure la Biblioteca Episcopal,

(1) "Actes de Pau i Tecla". Obra apòcrifa de la segona meitat del segle II que, segons Tertul·lià, fou escrita a l'Àsia. Cf. Dom Miquel Estradé a *Apòcrifs del Nou Testament*. Col·lecció Clàssics del Cristianisme, núm. 17, pàg. 273.

l'Arxiu Diocesà, El Museu Diocesà, El Taller de Restauració i sense afeixugar la memòria també hi hem de posar il·lusions i projectes per a ubicar-hi el Seminari Conciliar (segle XVII), davant les pressions i urgències que arribaven de Roma. Sobre totes aquestes curolles sobresurt l'oratori dedicat a sant Pau. Té personalitat pròpia encapçalada per la façana que té la porta a l'exterior del Palau, oberta als fidels, on sens dubte hi participaven els veïns de cal Bisbe, en un moments que la Seu s'estava fent. Pens que ja estaria bastit l'edifici l'any 1238, any que Ferrer de Pallarès deixa Mallorca i s'estableix al recentment conquerit Regne de València com a Bisbe, i Ramon de Torrella és consagrat Bisbe de Mallorca, del qual sabem que ja tenia altres filiacions i devocions com a premostratenc que era.

La façana, amb porta d'arc redó, ens fa pensar en les esglésies dites de repoblament, com també l'arc interior que és de punta d'aglà, com tots els gòtics. La figura de Sant Pau, esculpida en la dovella que clou l'arc del portal, ens recorda la descripció del sant que surt en els Actes de Pau i Tecla: "Un home petit d'estatura, testa calba, camatort, cellajunt, un nas tirant a gros, ple de gràcia."²

El Bisbe Guiu de Terrena (1321-1332), sisè mitrat del nostre episcopologi, ja instituïa un benefici a l'altar d'aquesta església, i sabem que l'any 1565 era gaudit pel prevere Pere Joan Bibiloni.³

El retaule de Sant Pau que fou obrat per a aquesta capella fou encarregat pel primer bisbe mallorquí, Antoni de Galiana (1363-1375), al qui fins ara coneixem com Mestre del Bisbe Galiana, identificat recentment com Pere Marçol.⁴ Sabem que és aquest bisbe per les armes que hi ha pintades. Té tres cossos, predel·la i puntes. Sant Pau és al cos central i als carrers laterals hi ha escenes de la seva vida: la pedregada de Sant Esteve, Conversió, Predicant i Martiri. A les puntes hi trobam l'Anunciació als costats i al centre la Crucifixió. La predel·la és una referència eucarística o *imago pietatis*.⁵

1.2. Castellitx

"Sanctae Mariae et Sancti Petri de Montuëri" ens diu la butla de 1248. Sabem que Santa Maria quedà a Montuëri i Sant Pere passà a Castellitx,

(2) *Ibidem*, pàg. 280.

(3) Pérez Martínez, Lorenzo: *Las Visitas Pastorales de Don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562-1572)*. Tomo I. Palma de Mallorca, 1963-1969, pàg. 68.

(4) Hi ha autors que l'atribueixen a Pere Marçol, obrat entre 1380 i 1384. Tina Sabater: *La Pintura Mallorquina del segle XV* UIB. Palma 2002. En canvi Carbonell a la *Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*, volum 3 (1996) i Gabriel Llopart a *Pintura Medieval Mallorquina*, Palma 1977, no l'identifiquen amb cap pintor.

(5) *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*, volum 3, pàg. 205-208. Passà per una acurada neteja, feta pel Taller de Restauració del Bisbat, l'any 2004, per passar a l'actual i renovat Museu Diocesà.

perquè en l'ordenació territorial que Jaume II fa l'any 1300, queden separades les dues viles. Castellitx i Algaida eren dues alqueries força importants en el *juz* aràbic de Muntui, la primera pertocà al rei i la segona als Hospitalers de Sant Joan, que també aixecaren una església dedicada a Sant Joan. En la tercera dècada del segle XV es determinà que la parròquia de Sant Pere passàs a Algaida perquè, per les carreteres, quedava més ben situada. També és el moment que l'antic nom de la parròquia de Sant Pere passa a ser compartit per l'Apòstol Sant Pau.

Aquest retaule, atribuït al Mestre de Castellitx, ha passat per una acurada restauració en el taller de J. M. Pardo (1997 a 1999). Consta de quatre carrers, dos de dedicats a Sant Pere, costat dret, i dos a Sant Pau, costat esquerre. En un hi ha la pintura de l'Apòstol i en l'altre passatges de la seva vida: Conversió, Predicació a l'Areòpag i Martiri.⁶

1.3. Oratori de Sant Pau a Cas Concos (Felanitx)

En el mes de maig de l'any 1722 Guillem Obrador, aleshores propietari de la possessió de Cas Concos, va obtenir, de les autoritats eclesiàstiques, el permís per a aixecar un oratori públic dedicat a sant Pau. Així consta en les Visites Pastorals del Bisbe Joan Fernández Zapata, juny de 1724, i en les del Bisbe Benet Pañellas Escardó, abril 1731. Per causes desconegudes aquest oratori romangué tancat al públic de 1737 a 1747, fins que Jaume Obrador, fill de Guillem, demanà al Bisbe Josep Antoni de Cepeda i Castro (1744-1749) poder-lo tornar a obrir, i així va ser, però ara mostra l'advocació de Sant Gregori el Gran. Sens dubte devocions o dels senyors o dels capellans que els orientaven.⁷

1.4. Església de Sant Pau a Manacor, ara Parròquia de Sant Pau

Les edificacions de la Parròquia de Sant Josep, erigida dia 27.05.1938, per a la ciutat de Manacor, obres que començaren l'any 1940 i foren beneïdes l'any 1946, havien quedat petites per a la nombrosa feligresia que l'envoltava i el solar no donava per a més, per això el nou rector (1961), Mn. Bartomeu Munar i Quetglas, pensà fer una nova edificació en el barri anomenat de la Torre. Sens dubte com a fruit de les celebracions jubilaris de l'aniversari de

(6) Resta sense identificar l'autor d'aquest retaule, si bé, les darreres publicacions tant l'atribueixen al Mestre de Castellitx com al Mestre de Santa Eulàlia. Sembla que fou fet entre 1400 i 1405. Tina Sabater, en l'obra citada, ens diu que podria ser de Narcís Bernat o de Guillem Arnau, atesa la influència que mostra de la pintura italiana i valenciana, cosa que es donaria en ambdós pintors, i no en Joan Pallisser, pintor que per la cronologia aniria bé, però per ara no se sap res sobre les seves relacions amb Itàlia o el Regne de València.

(7) FIOL i TORNILA, Pere. Parets i Serra, Joan. Sancho i Gili, Jaume: "Sant Pau en la història, culte i art de Mallorca", CERT-149 bis 1 en la catalogació feta recentment pel P. Gabriel Seguí a l'obra *Els certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*. Palma 2005, pàg. 23.

la vinguda de l'Apòstol a Espanya, es pensà posar-hi de titular Sant Pau. Dia 16.09.1963 Mns. Jesús Enciso i Viana (1955-1964) en posava la primera pedra. Seguint els plànols fets per l'arquitecte Josep Fortesa fou aixecada entre 1963 i 1965, convertint-se en la seu de la novella parròquia i prenent el nom de l'Apòstol, quedant el nom de Sant Josep per a l'edificació bastida entre 1940 i 1946.⁸

1.5. Parròquia de Sant Pau. Son Dameto, Palma

Per als serveis pastorals de les noves urbanitzacions de Son Dameto, Ses Cases Noves i Son Pisà fou erigida la Parròquia de Sant Pau dia 09.03.1971 i confiada als PP. de Sant Felip Neri. Són moltes les passes que s'han anat fent i ara s'aixecarà el nou temple parroquial, ja que fins ara ha anat emprant els baixos d'un edifici. Si bé ja té una Guarderia Infantil i un Col·legi, que també porten el nom de Sant Pau.⁹

1.6. Parròquia de Santa Tecla, Biniamar

Per ser aquestes terres del paborde de Tarragona sens dubte hi arribà la titularitat de Santa Tecla. Sabem que l'església ja estava aixecada l'any 1634 per la Visita que hi féu el Bisbe Joan de Santander (1631-1644) dia 27 de juliol. L'any 1804 fou erigida Vicaria *in Capite* i l'any 1977 Parròquia.¹⁰ A les darreries del segle XIX començà l'explotació de les mines de Son Odre, cosa que va fer duplicar els habitants del lloc, per això dia 25.09.1910 es posà la primera pedra d'un nou i grandíols temple parroquial, que resta inacabat.¹¹

2. CAPELLES

La part que ara començam he de dir que és un camp immens i que caldria molt de temps per a fer-ne una recensió, no vull dir exhaustiva, però sí significativa. La base de dades sobre la qual faig feina és el treball de certamen que vam fer, l'estiu de 1963, tot celebrant el centenari de la vinguda de l'Apòstol a Espanya: *Sant Pau en la història, culte i art de Mallorca*.¹² Llavors vam escriure a tots els rectors i als convents perquè ens donassin a conèixer la presència de Sant Pau en llurs temples. La resposta, record que no fou migrada, tampoc completa, però sobre aquesta base de dades treball.

(8) Fou erigida dia 27.05.1938 tenint com a titular Sant Josep. L'any 1961 el prevere manacorí Mn. Bartomeu Munar i Quetglas n'era nomenat nou rector. Dia 16.09.1963 el Sr. Bisbe Jesús Enciso i Viana posà la primera pedra del nou temple dedicat a Sant Pau.

(9) BOBM 1971, pàg. 35.

(10) BOBM 1977, decret de dia 20 de gener, pàg. 4.

(11) BOBM 1910 pàg. 324-326. la primera pedra fou posada dia 25.09.1910.

(12) *Vide* nota 7.

Malgrat que el mot “capella” pugui tenir diferents accepcions, aquí l’agafam com “recinte lateral d’una església, dedicat a contenir un altar i retaule de determinat titular”.¹³ Començaré per dir que sant Pau no és un sant “tradicional” per a les devocions de la nostra gent, i així com és normal trobar-nos, en moltes esglésies, amb capelles dedicades a Sant Josep, Sant Pere, Sant Antoni, Ànimes..., no és normal trobar capelles dedicades a l’Apòstol Sant Pau. Per ara podem parlar de:

2.1. Capella de sant Pau en el temple parroquial de Santa Maria dels Dolors (Manacor)

Aquesta imatge abans estava al retaule major de l’antic temple.

2.2. Capella de sant Pau i del Beat Ramon en la Casa Natal de Llull

Dins la primera capella de l’esquerra, quan s’entra a la capella fonda de l’Amor Diví, de l’església de Sant Felip Neri de Palma, s’hi troba avui un antic retaule que prové de l’antiga casa natal del Beat Ramon Llull. Aquest retaule presidia la cambra on es pretén que tingueren lloc les aparicions del Sant Crist al dit Beat. Aquesta habitació fou convertida més tard en capella. Dia 25.10.1609 era beneïda solemnement pel rector de Santa Eulàlia, aleshores el doctor Miquel Ferrer, en nom del Sr. Bisbe.

Al mig del retaule d’aquella capella s’hi col·locà una tela que representa l’adoració al Sant Crist pel Beat Ramon i Sant Pau. Aquesta tela del retaule, segons la ferma creença del P. Pasqual, és del segle XV, encara que els crítics d’avui li concedeixen més llarga avior, ja que la suposen anterior a la data de construcció de la mateixa capella.¹⁴ Consta positivament que els dies 25 de gener i 30 de juny, ambdós festivitats de Sant Pau, es deien misses a la tal capella i que hi anaven “llargues processons de ciutadans”.¹⁵ Això era l’any 1963.

Quan l’any 1864 va desaparèixer, enderrocat, aquell venerable edifici per fer lloc a l’actual Plaça Major, el darrer propietari de la casa, D. Ramon de Cererols, va voler donar aquest retaule al P. Francesc Molina, que acabava de restaurar la Congregació de l’Oratori a l’antiga església del Sant Esperit (avui Sant Felip Neri) i allà fou col·locat en el lloc abans descrit.¹⁶

2.3. Retaule de l’oratori del Palau Episcopal, ja descrit.

2.4. Retaule de Sant Pere i Sant Pau de Castelltix, ja descrit.

(13) ALCOVER-MOLL, *Diccionari Català Valencià Balear*, volum 2, pàg. 964.

(14) CAPÓ, Josep CO, “La casa natal de Ramon Llull”. A *Ponent*, primavera (1958) pàg. 8. A LXV Certamen científic literari (1963), TemaVIII, pàg. 30.

(15) *Ibidem*.

(16) *Ibidem*.

3. IMATGES

Dues són les maneres que normalment ens presenta la iconografia paulina. Una predicant, la manco freqüent. L'altra aguantant un llibre amb la mà esquerra i una espasa amb la mà dreta. És la imatge més estesa. A més d'aquests atributs he de dir que, sobretot en el segle XVIII, període al qual pertany la immensa majoria dels retaules dels nostres temples, és molt comú fer retaules de tres carrers, posant el titular del temple en el carrer central i els Apòstols Pere i Pau als carrers laterals. Aquesta reiteració escultòrica sens dubte té una significació ideològica, ja que tenim moltes parelles de màrtirs que bé podien acompanyar el titular del temple: Abdon i Senèn, Cosme i Damià, Crispí i Crispinià, Perpètua i Felicitat.... Pere i Pau, a més d'estar units pel martiri, són emblema de Roma, de l'autoritat pontificia, i no podem oblidar que els corrents jansenistes d'una part i el gal·licanisme de l'altra, en el segle XVII, menyspreaven l'autoritat papal i cercaven la manera d'enfortir més les Esglésies locals, fins i tot defensant la teoria conciliarista i reivindicant que és l'Església la que és infal·lible, no el Papa. Teories que es concretaren l'any 1682 en els quatre articles gal·licans presentats pel Bisbe Jacques Benigne Bossuet (1627-1704) en la *Declaratio cleri gallicani*:

1. Independència completa del rei de França respecte a l'autoritat romana en matèries temporals.
2. Superioritat dels Concilis Generals sobre el Papa.
3. Inviolabilitat dels drets i costums de l'Església gal·licana.
4. Consentiment de l'Església universal per donar valor als judicis pontificis en matèria de fe i costums.¹⁷

Aquestes idees fomentaren fort ferm la mollor en la disciplina eclesiàstica, contra la qual els papes Climent XI (1700-1721) amb les Butlles *Vineam Domini* (14.07.1705) i *Unigenitus* (08.09.1713). Innocenci XIII (1721-1724) amb la constitució *Apostolici Ministerii* (13.03.1723) alertava el clergat espanyol, i el seu successor Benet XIII (1724-1730), qui convocà un concili provincial en el Laterà l'any 1725, per estendre la reforma en la vida dels clergues, exigint una conducta exemplar i maneres de vestir pròpies de l'estat eclesiàstic, mentre declarava que la butlla *Unigenitus* era norma de fe per a tots els catòlics. El fet senzill de voler estendre la missa i ofici del papa sant Gregori VII a tota l'Església, enfurismà fort ferm les Corts Reials europees, ja que era ben coneguda i recordada l'actitud d'aquest pontífex en la lluita contra les investidures.

Un altre punt de forta controvèrsia era la discussió entre el Dret General de l'Església, no oblidem que no hi ha cap Codi de Dret Canònic, i el Dret

(17) VILANOVA, E., *Història de la Teologia Cristiana*. Facultat de Teologia de Catalunya. Barcelona, 1986, volum II, pàg. 565.

Particular de cada Església, afavorint, des de Roma, la implantació del Dret General sobre els drets particulars, com també la implantació del Ritu Romà sobre els altres ritus encara existents. Pensem que Sant Joan Maria Vianney (08.05.1786-04.08.1859) no va celebrar mai la missa en ritu romà, sempre en gal·licà, per això posar patent la figura de Pere i Pau en els temples i façanes de les esglésies, a més de ser una solució artística força fàcil, era també una manera d'enfortir i donar unitat a l'Església.¹⁸

Entre les imatges més significatives podem presentar:

- 3.1. Façana de l'oratori del Palau Episcopal (segle XIII).
- 3.2. Portal del Mirador de la Seu, tallada per Sagrera en el segle XIV.
- 3.3. Façana del temple parroquial de Sant Miquel (Palma). Obra feta per Miquel Tomàs (1730-1809)
- 3.3. Façana del temple parroquial de Felanitx.
- 3.4. Façana del temple parroquial de Muro (segle XVIII).
- 3.5. Capella de Sant Pau, parròquia de Sta. Maria dels Dolors de Manacor.¹⁹
- 3.6. Altar major de la parròquia de sant Pau. Manacor.
- 3.7. Altar major de la parròquia d'Algaida (segle XVIII).
- 3.8. Altar Major de la parròquia de Campanet (segle XVIII).
- 3.9. Altar major de la parròquia de Santa Maria del Camí (segle XVIII).
Obra de Pere Joan Obrador (1720-1792)
- 3.10. Altar major de la parròquia de Sencelles.
- 3.11. Altar major de la parròquia d'Alcúdia.
- 3.12. Altar major de la parròquia de Sant Joan Baptista de Calvià.
- 3.13. Altar major de la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller.
- 3.14. Altar major de la parròquia de Sant Nicolau (Palma). Obra de Bartomeu Juan i Vaquer (+1723)
- 3.15. Altar major de la Casa de la Missió (Palma).
- 3.16. Altar major de la parròquia de Llubí.
- 3.17. Altar major de Sant Llorenç des Cardassar.
- 3.18. Altar major de la parròquia d'Andratx.
- 3.19. Altar major de la parròquia de ses Salines.

Ara seguirem presentant imatges de Sant Pau, però ja no les trobam al retaule major de l'església, sinó en altres indrets, però també posades a la pública veneració dels fidels.

(18) "Il suivit toute sa vie le rite particulier à l'église de Lyon" (la Diòcesi de Belley, que era on estava incardinat el sant, va adoptar el ritu romà l'any 1867). Trochu, Mng. Francis: *Le Curé d'Ars. Saint Jean Marie Baptiste Vianney*. Edit. Résiac 1983, pàg. 369.

(19) Ja s'ha dit que aquesta imatge pertanyia a l'antic retaule barroc del temple anterior.

3.20. Església parroquial de Sant Marçal, Marratxí, retaule de la Mare de Déu de Fàtima.

3.21. Església parroquial de Gènova (vora la font de Baptisme).

3.22. Església parroquial de Santa Creu (cor de la parròquia, abans a l'altar major).

3.23. Església parroquial de Selva (capella de Sant Antoni).

3.24. Església parroquial d'Artà (capella de Sant Antoni).

3.25. Pas del Sant Crist a Santa Maria la Major, Inca. Obra del segle XX.

3.26. Llit de la Mare de Déu. Campos.

3.27. Talla de pedra, al Museu Diocesà, sens dubte de la façana d'alguna església. Potser sigui provinent de l'antic temple parroquial de Manacor.

3.28. A la Seu, a l'entrada al presbiteri per la part de l'Evangelí.

3.29. A la Seu, a l'entrada plateresca de l'antic cor, ara a l'entrada de la sagristia dels Vermells.

3.30. Seminari Vell, ara casa de l'Església, a la capella, al començament del presbiteri. A la part de l'evangelí (segle XX).

3.31. Felanitx, monument escultòric de Sant Salvador. Talla feta per Tomàs Vila i allà posada l'any 1934.

4. RELLEUS

4.1. Museu Diocesà. Sens dubte provinent de la façana d'alguna església.

4.2. Basílica de Sant Francesc, retaule de la capella del Beat Ramon, obrat entre 1600 i 1611, episodi de la Conversió de Sant Pau.

4.3. Seminari Nou. En el retaule que obsequià (1960) Mn. Guillem Puigserver i Munar (1881-1960), obra de Tomàs Vila, situat en la capelleta que hi ha entre el portal segon i el presbiteri, hi ha els Apòstols Pere i Pau, un a cada part del Sant Crist.

4.4. Clau de volta del temple parroquial d'Artà.

4.5. Clau de volta del temple parroquial de Petra.

4.6. Clau de volta del temple parroquial de Felanitx.

5. PINTURES

Les escenes que es van reiterant ja sigui sobre taula o sobre tela són: la Conversió, Sant Pau predicant, el martiri, el sant en actitud contemplativa. Referent a la ubicació de la tela, les podem subdividir en

5.a pintures col·locades en algun retaule.

5.b les que formen part d'algun absis.

5.c quadres exposats a la veneració dels fidels.

5.d pintures que actualment romanen a les rectories.

- 5.e pintures que pertanyen a col·leccions particulars.
- 5.f pintures i medallons de difícil catalogació.

5.a pintures col·locades en algun retaule

- 5.a.1. Una sola vegada trobam l'Apòstol abans de la seva conversió. Quan és testimoni del martiri d'Esteve, tot recordant Actes 7,58b: "Els testimonis havien deixat els seus mantells als peus d'un jove que es deia Saule." Pintura en el retaule del Bisbe Galiana de l'oratori del Palau Episcopal.
- 5.a.2. Retaule del Bisbe Galiana (Conversió).
- 5.a.3. Retaule de Castellitx.
- 5.a.4. Retaule de l'ermita de Sant Miquel (Montuiri) (Conversió). Abans estava en el temple parroquial.
- 5.a.5. Retaule de l'altar major de Maria de la Salut.
- 5.a.6. Retaule de l'altar major de Mancor de la Vall (abans al Convent de Sant Domingo de Palma).
- 5.a.7. Retaule de la capella de la Puríssima de Mancor de la Vall.
- 5.a.8. Retaule de l'altar major de Santa Eugènia.
- 5.a.9. Convent de Sant Bernadí de Petra, retaule de la primera capella a la dreta.
- 5.a.10. Temple parroquial de Petra, a l'altar major.
- 5.a.11. Sant Domingo d'Inca, retaule on es guarda la Mare de Déu d'Agost, obra dels Oms (1592-1593).
- 5.a.12. Capella de sant Blai a la parròquia de Santa Eulàlia.
- 5.a.13. Oratori de sant Pere i sant Bernat. Palma.
- 5.a.14. Predel·la del retaule de l'altar major d'Algaida.

5.b pintures que formen part d'alguns absis

- 5.b.1. Absis del temple parroquial de Crist Rei de Manacor. Obra de Mn. Llorenç Bonnín (segle XX).

5.c quadres exposats a la veneració dels fidels

- 5.c.1. Sóller. Capella de l'Hospici.
- 5.c.2. Sant Domingo d'Inca, en el presbiteri, a la Cort Celestial, tot contemplant la processó de l'enterrament de Santa Caterina de Sena.
- 5.c.3. Seu de Mallorca, taula pintada que porta un papa no identificat. Capella lateral a la part esquerra de la basílica, pintura gòtica presentada per J. Post, pàg. 123.
- 5.c.4. Santa Eulàlia, Palma, quadre sobre el portal de la sagristia.
- 5.c.5. La Vileta, medalló a la capella de Sant Sebastià.
- 5.c.6. Sant Jordi, a l'absis del temple parroquial, obra de Mn. Llorenç Bonnín (segle XX).

5.d pintures que actualment romanen a les rectories

- 5.d.1. Rectoria de Sencelles.
- 5.d.2. Rectoria de Muro. Abans devia estar a la capella de Sant Pere, ara Sagrat Cor de Jesús (1902).
- 5.d.3. Rectoria de Llubí.
- 5.d.4. Rectoria d'Andratx.
- 5.d.5. Rectoria de Montuïri. Porta d'un antic sagrari. Obra probablement del segle XVI.
- 5.d.6. Rectoria de Sant Joan.
- 5.d.7. Rectoria de Randa.

5.e pintures que pertanyen a col·leccions particulars

- 5.e.1. Casal del Marquès de ca la Torre.
- 5.e.2. Palau Episcopal. Sant Pau i Sant Pere acompanyant Sant Benet.
- 5.e.3. Col·lecció del Cardenal Despuig número 132 del catàleg de Bover.
- 5.e.4. Ibídem núm. 227, que representa la Conversió de sant Pau.
- 5.e.5. Capdepera. Medalló al Centre de Joves d'Acció Catòlica.

6. FINESTRALS

- 6.1. Manacor, parròquia de Santa Maria dels Dolors.
- 6.2. Sóller, parròquia de Sant Bartomeu.
- 6.3. Felanitx, parròquia de Sant Miquel (1928).
- 6.4. Algaida. Temple parroquial (1958).
- 6.5. Inca, temple parroquial de Santa Maria la Major.
- 6.6. Inca, temple parroquial de Jesucrist Rei.
- 6.7. La Seu, capella dels Reis.

7. XILOGRAFIES I GRAVATS

- 7.1. Núm. 703 de la Col·lecció de Can Guasp. Conversió (1767).
- 7.2. Xilografia d'estampa, també de Can Guasp.
- 7.3. Missal mallorquí. Festivitat de sant Pere i sant Pau (1506).²⁰
- 7.4. Breviari mallorquí. "Del Breviari de la Santa Mallorquina, que es conserva com a relíquia al convent de Santa Magdalena de Palma, havem

(20) "Sabem que el Bisbe de Mallorca, Antoni de Rojas (1496-1507) va fer estudiar els manuscrits del missal diocesà, així com el breviari, a Mn. Joan Font i Roig, amb intenció de fer-los imprimir. Aquesta revisió, que es limità tan sols als manuscrits de la Seu, fou impresa a València als obradors de N'Antoni de Giunta, i acabada el dia 16 setembre de 1506. L'exemplar que havem consultat es conserva a la biblioteca del Marquès de Ca la Torre" Fiol, Parets, Sancho, Certamen citat, pàg. 52-53.

tret còpia de les pàgines més característiques: la primera, on es representen les figures dels prínceps dels apòstols Pere i Pau, un gravat d'importància per la seva peculiar faïçó; a la segona, que correspon a la festa de "in natali apostolorum Petri et Pauli" és una preciosa manifestació gràfica. Els tres gravats del costat són tres representacions paral·leles d'ambdós sants, amb la sola variant dels símbols distintius: a la part superior trobam els emblemes més comunament usats, les claus per sant Pere i l'espasa per sant Pau, a la central pareix que ambdós porten l'instrument del seu martiri, i, finalment, a la part baixa és el mateix símbol universal del martiri que porten amb les seves mans: la palma. Les altres dues fotografies ensenyen un nou gravat: l'encontrada de l'apòstol Pau amb Ananies a les afores de Damasc, després de la conversió del Sant."²¹

7.5. La Seu. Antifonari. Inicial gòtica amb què comença l'introit del dia de la Conversió.

8. ORFEBRERIA

Aquest gènere d'art, tot i ser d'expressió poc coneguda, ens ha proporcionat també el seu petit tribut al culte paulí a la nostra illa.

Deim petit tribut perquè, en conjunt, només havem pogut assabentar-nos d'un conjunt d'orfebreria paulina: el de l'església parroquial de Mancor de la Vall.

Els joiells en qüestió formen un conjunt que vulgarment anomenam de "quaranta hores", això és: una custòdia i 18 canelobres.

A la custòdia de plata, que pesa 50 kg i en cada un dels canelobres podem veure, al peu, un "alt relleu" que representa el cos de l'Apòstol com a motiu principal. La causa d'aquest especial motiu artístic en tal joiell ens és desconeguda. Només sabem que fou regalat tot el conjunt per don Sebastià Mateu, metge de Turixant, l'any 1923.²²

9. RELÍQUIES

a. La Seu. Ara de l'altar major hi ha pols dels ossos de sant Pere i de sant Pau.

b. La Seu. Ara de l'altar de la capella de Sant Martí.²³

(21) *Ibídem*, pàg. 53.

(22) *Ibídem*, pàg. 53-54.

(23) "Los primeros documentos, empero, de absoluta autenticidad, que poseemos acerca de este interesante punto [autenticitat de les relíquies] son los dos cortos pergaminos que tuvimos la suerte de descubrir en 28 de Noviembre de 1907, y se refieren a las consagraciones de los Altares Mayor y de San Martín de la presente Iglesia, en 29 de Septiembre de 1269 y 11 de No-

- c. La Seu. Reliquiari De ossibus Beatorum Petri et Pauli.²⁴
- d. Santa Maria del Camí. Can Conrado, a l'antic Convent de Mínims (tres relíquies).
- e. Pina, temple parroquial, duta per Mn. Gabriel Marià Ribes de Pina.
- f. Llubí, en un rústec reliquiari.
- g. Galilea.
- h. Monestir de Santa Maria Magdalena (Palma).

viembre de 1271, respectivamente, por el segundo Obispo de esta Diócesis D. Pero de Muredine; en los cuales pergaminos se habla de que el Prelado depositó en dichos altares reliquias de la Túnica o Camisa de la Virgen, de polvo de los huesos de los Apóstoles San Pedro y San Pablo, de los cabellos de Santa María Magdalena, y de algunos otros santos cuyos nombres no se puntualizan.” Miralles Sbert, José. “Las Reliquias y Relicarios de la Catedral de Mallorca”, a *Monumenta Maioricensia*, vol. I, Palma de Mallorca, 1961, pàg. 11.

(24) Íbidem, amb el número 156, pàg. 140, ens diu: “Reliquias del Apóstol San Pablo. A En la estatua de Santa María Egipcíaca, en la parte anterior de la base, hay unos huesos con inscripción: “Sant Pablo Apostol.” Seguint també en la mateixa dinàmica podríem posar la relíquia de Santa Tecla, que és descrita en el número 190, pàg. 155: “En el templete exagonal existe una reliquia con la inscripción “Os de Santa Tecla.”